

It has been identified that male olfactory images are more vivid, comparing with female ones. French authoresses almost avoid scents descriptions, naming them accidentally. Therefore, their interpretations are rather sketchy. The research results disprove the accepted stereotypes on social roles of men and women, in which male behavior is associated with reason and rationality, whereas female — with emotionality and certain expressivity in actions and words. The stylistic analysis of the sorted out lexis revealed a completely opposite tendency, where an author is more expressive in scents interpretations.

Thus, belles-lettres texts contain valuable empirical material, accumulating peculiarities of writers' perception processes, nuances of the worldview and gender characteristics of language/speech (similarities and differences) of men and women.

Key words: *scent, gender comparison, olfactory, sensorial experience, epithet, simile, metaphor.*

REFERENCES

- Vainshtein, O. B. (2003). Grammatika aromatov [The Grammar of Aromas]. *Aromaty i zapakhi v kulture — Aromas and Scents in Culture, 1*, 437–463 [in Russian].
- Zykhovskaia, N. L. (2015). Dykhanie teksta: problema verbalizatsii zapakha v yazyke russkoi prozy [The Text Breath: The Problem of Verbalization of Scent in Russian Language Prose]. *Mir russkogo slova — The World of Russian Word, 4*, 73–79 [in Russian].
- Mamtseva, V. V. (2015). K voprosu verbalizatsii kontsepta «ZAPAKH» v khudozhestvennoi literature [To the Question of Verbalization of the Concept «SMELL» in Belles-Lettres]. *Vestnik ChGPU im. I. Ya. Yakovleva. Filologicheskie nauki — I. Yakovlev Chuvash State Pedagogical University Bulletin, 2 (86)*, 101–106 [in Russian].
- Mymchenko, N. O. (2014a). Henderna verbalizatsiia koloriv pry zobrazhenni faktoriv pryrody [Gender Verbalization of Colours Depicting Nature Phenomena]. *Naukovi zapysky. Seriia filolohichni nauky (movoznavstvo) — The Scientific Bulletin. Philological Studies (Linguistics)*, 128, 164–169 [in Ukrainian].
- Mymchenko, N. O. (2014b). Akustychni obrazy pryrody u hendernomu aspekti [Acoustic Images of Nature in the Gender Aspect]. *Novitnia filolohiia — The New Philology Bulletin, 48*, 145–160 [in Ukrainian].
- Rindisbakher, H. D. (2010). Ot zapakha k slovu: modelirovanie znachenii v romane Patrika Ziuskinda «Parfumer» [From Scent to Word: Modelling of Meanings in P. Süskind's «Perfume»]. *Aromaty i zapakhi v kulture — Aromas and Scents in Culture, 2*, 579–607 [in Russian].
- Rindisbakher, H. D. (2000). Ot zapakha k slovu [From Scent to Word]. *Nov. Lit. Obozrenie — New Lit. Review, 43*, 88–100 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 01.07.2019

УДК 159.9

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-3>

БУТТЄВІ КОНЦЕПТИ ЯК СУБ'ЄКТНИЙ ЗМІСТ БУТТЯ ОСОБИСТОСТІ

Леонід Велитченко

доктор психологічних наук, професор кафедри теорії і методики практичної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
e-mail: leonidvelitchenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3786>

АНОТАЦІЯ

Запропоновано поняття буттєвого концепту, що розуміється як результат генералізації (арефлексивного узагальнення) континуальної активності людини в предметному, предметно знаковому, соціальному середовищі. Аргументується, що буттєві концепти є узагальненою характеристикою типових ситуацій життєдіяльності людини, які утворюють суб'єктний зміст її буття як особистості. Стверджується присутність у буттєвих концептах певних протиріч й між фактичним і бажаним як причини відповідного їм психологічного підтексту, в якому присутня бажаність того, що малюється уявою відповідно до стану, який переживається особою. Вказується на можливість використання психолінгвістичних ознак авторської мови для визначення суб'єктної основи мовленнєвої діяльності індивіда як континуального ментального супроводу буття його особистості.

Ключові слова: *буттєвий концепт, особистість, свідомість, суб'єктність, методика колірних виборів, суб'єктна основа мовленнєвої діяльності.*

Вступ. Провідною ідеєю статті є висвітлення питання про суб'єктивну реальність як континуум внутрішньої мовленнєвої активності, в якій відбувається створення ментальних узагальнень стосовно буттєвих обставин повсякденного життя, в яких, власне, існує, формується і розвивається особистість.

Теоретичні пошукування у проблематиці особистості (Хьел, Зиглер, 2000; Johnson-Laird, Негтманн, 1984) у плані її інтернального, суто психологічного змісту, передбачають звичайно ж звернення до

переживання індивідом своєї буттєвої сутності у вигляді різних проявів внутрішньої мовленнєвої активності — внутрішнього діалогу (Кучинський, 1990; Herrmann, 1993; Streek, 1994) або аутокомунікації (Велитченко, 1997), які є, по суті справи, продовженням зовнішніх обставин у простір суб'єктивної реальності.

Зовнішній діалог відтворює взаємозалежності об'єктивної реальності як її необхідний і важливий атрибут, що створює в кожному окремому випадку унікальний особистісний простір для кожного індивіда. Він здійснюється за допомогою: а) соціального спілкування — формули ввічливості, соціальних мовних традицій, формального спілкування, відносин, фактичного спілкування; б) техніки комунікації — вказівка на адресат, включення в комунікацію, сигнали запиту потрібної інформації, управління видачею інформації, завершення інформації (Скалкин, 1974).

У внутрішньому діалозі людина відтворює цей простір у вигляді суб'єктивної картини, що володіє властивістю не тільки *довільної оборотності* подій, але і *довільного позначення* суттєвих ознак ситуаційного контексту згідно з власною системою особистісних смислів. Внутрішній діалог є засобом аутокомунікації — суттєвої ознаки індивідуальної свідомості, спрямованої на пізнання предметного, предметно-знакового та соціумного середовища та відповідного їм самопізнання (Велитченко, 1997: 26).

Мета статті полягає у визначенні «суб'єктивної основи» (Велитченко, 2004) мовленнєвої діяльності індивіда як континуального ментального («свідомісного») супроводу буття його особистості.

Внутрішнє говоріння індивіда ґрунтується на його власній лексико-семантичній системі, яка в найзагальнішому вигляді містить позначення предметного, предметно знакового, соціального середовища. У словах, що належать до предметного середовища, міститься вказівка на засоби *задоволення потреб* (вітальних, матеріальних, пізнавальних, духовних), *самоствердження*, *престижу* (корисність, прекрасне, якість), *самореалізації* у праці. Слова, які співвідносяться з предметно-знаковим середовищем (друкована продукція), вказують на засоби задоволення *пізнавальних і професійних* потреб, самовираження і самореалізації. До слів, що відносяться до соціального середовища, належать слова, в яких виражається *прийняття заданої соціумом ролі, боротьба за право на бажану*

роль, активну поведінку, програма особистісного і діяльнісного (професійного) становлення.

Результати та дискусія. Якщо розглядати особистість і свідомість у плані співвідношення процесів інтернаціоналізації/екстерналізації, то ми неодмінно доходимо висновку про те, що особистість у певному сенсі є *експресивною* стороною свідомості, а свідомість, відповідно, є її *імпресивною* стороною. Звертаючись до запропонованої нами структури свідомості (Велитченко, 2002), яка містить опозитні конкретизації до таких її основних складових, як образ, знак, значення, смисл, ми можемо стверджувати, що *образ* у перцептивному акті: а) містить позначення — мовні знаки, що у наступному генералізуються; б) супроводжується уточненням в ситуаціях практичної, пізнавальної, комунікативної діяльності — формуються відповідні значення, що концептуалізуються, узагальнюючись, згідно зі змістом ситуацій; в) супроводжується позитивними/негативними переживаннями, які відносяться до предмета перцепції — оцінюються як такі, що мають особистісне значення — смисли.

З наведеного випливає, що будь-який перцептивний акт є *відправною точкою* у формуванні особистісних смислів як системи бажаних атрибутів своєї актуальної/потенційної суб'єктності. Між *перцепцією* та *почуттями* знаходяться ланки опосередкування: а) *вербалізація* перцептивних образів в межах відповідного лексико-семантичного і ціннісно-сислового простору; б) індивідуальне *узмістовлення* контекстуальних обставин актів відображення у континуумі буття — *буттєві концепти*.

Вважаємо, що буттєві концепти існують як певна суб'єктна зверненість індивіда до змісту конкретної предметної або когнітивної ситуації. З огляду на їх мисленнєву природу, вони є наслідком операцій порівняння, узагальнення, абстракції, ідеалізації, визначення, постійно присутніх у процесах відображення буттєвих обставин життєдіяльності та життя у цілому. Їхня узагальнена природа вказує на присутність в них особистісно значущих ознак, які були не тільки об'єктом орієнтувальної діяльності, але й певним змістовним контекстом, в межах якого створювались ідеалізовані картини власного буття — основи внутрішнього світу та його суб'єктивної раціональності з наголосом на відрефлексованих аспектах власного існування.

Гене́за буттевих концептів пов'язана із генералізаціями поточних подій у побутових, комунікативних, діяльнісних ситуаціях, завдяки яким виникає ментальний матеріал для наступних узагальнень стосовно їхніх інформативних ознак, від яких залежить підсумковий особистісно значущий результат.

Отже, буттеві концепти виникають як наслідок ментального опрацювання *образів конкретних* ситуацій, в яких індивід сприймає (сприймає) себе як її безпосередній учасник. Образи цих подій, як і образи конкретних предметів, що склалися (Richardson, 1974), визначають упередженість їх бачення, аналогічно до тих подій, що актуально переживаються. Навколо образів існують *вербальні утворення*, в яких виражається і здійснюється ставлення до об'єктів, виділення ознак, відношення між ознаками. Вербальні побудови навколо образу відображають функції свідомості — пізнання, ставлення, цілеутворення, розрізнення суб'єкта й об'єкта. В них відбувається аналіз цілого на диференційовані частини, який залежить від лексико-граматичної та логічної культури індивіда.

Створення перцептивних та репрезентативних образів і, отже, *буттевих концептів*, детерміновано континуумом завдань (перцептивних, мнемічних, мовних, розумових), виконуваних індивідом у тій чи іншій ситуації за ознаками розв'язання прагматичної задачі. До цих ознак належать: а) перетворення умов завдання; б) моделювання відношень; в) перетворення моделей відношень (В. В. Давидов). Дії з розв'язання, адекватні моделі задачі та детерміновані специфікою їх орієнтовної основи (В. І. Тализіна), характеризуються поетапним переходом на рівень узагальнених дій (П. Я. Гальперін). Саме ця обставина є, на нашу думку, умовою виникнення буттевих концептів, і, отже, може слугувати вказівкою на такі інтернальні процеси їх формування, як перетворення умов завдання, моделювання відношень, перетворення моделей відношень.

Вважаємо, що прагматичні завдання, розглянуті як задачі, є засобом, під впливом якого здійснюється зміна ментальних конструктів індивіда. У процесі розв'язання задач, як ми вважаємо, застосовують: а) *спрощення* її змісту шляхом виділення в ньому основних ознак та їх розгляду з власних (суб'єктних) позицій; б) суб'єктне *тлумачення* ознак та відповідне *реагування* на отримане тлумачення. Послідовність *ментальних* єдностей (ознака + тлумачення + відповідь на

нього) у внутрішньому мовленні утворює власне текстове опосередкування зовнішнього прагматичного дискурсу, який, у свою чергу, виступає в значенні досвідного опосередкування узагальненого концепту ситуації буття.

Зазначимо, що такі опосередкування супроводжуються явищами «соціального порівняння» (Stipek, 1992), включення «загального контексту», який утворюється контекстом міжособистісних відносин (Gardner, 1993) у процес «категоріального навчання» (Estes, 1994).

У наших міркуваннях про буттеві концепти слід вказати на наступні *опосередкування міжособистісних* відносин: а) минулий досвід (схеми результативних дій і ставлення до складно структурованих ситуацій, в яких індивід виступав як активний діяч); б) смислові утворення (схеми успішних дій щодо значущих об'єктів з метою не тільки їх перетворення, але і присвоєння / перенесення їх у простір своєї суб'єктивної реальності); в) вплив (переведення інших учасників у простір своїх взаємовідносин, смислів, діялісно-комунікативних схем); г) взаємовплив (обопільний перехід в простір взаємовідносин і особистісних смислів і створенням загального смислового поля).

Постулюючи ідею існування навколо суб'єктивних образів і, отже, буттевих концептів відповідних їм мовленнєвих формувань, що брали участь у їх створенні, ми повинні певним чином схарактеризувати мовленнєву (семантичну) систему індивіда.

Семантична система індивіда, на нашу думку, досить чітко виявляється в явищах соціально-психологічного плану, які вказують на: а) усталений стиль спілкування; б) типи інтеракцій в групі; в) статусні відносини; г) групову динаміку. Вона служить засобом особистісного самовираження. У ній проявляються його мовна особистість, установки, очікування. Семантична система індивіда здійснюється на основі комунікативних навичок граматично правильних і соціально прийнятних висловлювань в інтеракціях і спілкуванні, вказує на його соціальний і психологічний статус.

У структурі семантичної системи можна виділити такі аспекти, як номінативний, предикативний і оцінний. *Номінативний* аспект відображає суттєві зв'язки та відношення дійсності. Він характеризує особливості лексико-семантичної системи індивіда, в якій відтворюється зміст його життєдіяльності. Лексико-семантична система вико-

ристовується в усвідомленні та структуруванні ситуацій у діяльності й спілкуванні.

Предикативний аспект відтворює суттєві характеристики практичних, пізнавальних, комунікативних дій. Їх логічним суб'єктом виступає предмет дії, а логічним предикатом — властивості предмета, що визначають вибір і здійснення адекватних дій. Змістовною одиницею дій (практичних, пізнавальних, комунікативних) є ситуація (акт діяльності, пізнання, спілкування), а функціональною одиницею — дія + дія у відповідь, дія + протидія, судження + судження у відповідь, уточнення + уточнення у відповідь. Специфіка *уточнення* визначає специфіку виділення властивостей і *відображення* їх в лексико-семантичній системі.

Оцінний аспект (оцінна, експресивна лексика, синтаксичні засоби оціночної модальності) вказує на ступінь відповідності належного і фактичного (конструктивний, неконструктивний, деструктивний).

Оскільки зміна вищих рівнів свідомості виходить з попередньої зміни нижчих (Johnson-Laird, Herrmann, 1984), остільки зміна в системі образів при їх рефлексивному опрацюванні *передують змін* у системах значень і особистісних смислів. У такому випадку образ сприйняття — це не просто образ відображення, але й образ, який у своїй прагматичності містить *потенційні судження* та *умовиводи*.

Як складова структури свідомості — образ, знак, значення, смисл (Велитченко, 2002), буттєві конструкти у найбільшій мірі належать до *семантичної* (значеннєвої) парадигми, у межах якої вони відкриваються як результат мовленнєвої діяльності на рівні рефлексивного застосування мовних одиниць при *інтерпретації* ситуації (ситуацій), що сприймається (сприймаються) відповідно до власної системи понять та цінностей.

Буттєві концепти, будучи за своєю когнітивною природою узагальненнями стосовно деякої кількості схожих явищ у минулому досвіді, мають містити, якщо міркувати за аналогією із поняттям екзистенції (Тузова, 2003), ознаку *незавершеного* існування, яке слід *завершити*.

«Незавершеність існування» переживається індивідом як певний психологічний стан, що спонукує його до відповідної вербальної поведінки, де «мова говорить людям і людьми» (М. Гайдеггер) у тій чи іншій мовленнєвій продукції і вказує на *індивідуальне «прочитання»* ситуації у предметному, предметно-знаковому, соціумному середо-

вищі. Зауважимо, що хоча й «мова говорить людям і людьми», але все ж таки відповідно до тематичних та *особистісних обставин*, які викликають переживання певного *дисонансу* між реальним і бажаним, що, власне, і відображується у висловлюваннях дискурсу та його підтексту.

Якщо взяти до уваги схильність людини думати про те, що складає основний зміст її життєдіяльності, і це думання розглядати як певний інтернальний нарратив на кшталт потоку свідомості (У. Джеймс), то можна вбачити у ньому переживання деякої розбіжності фактичного і бажаного (належного). Саме така розбіжність є, як ми вважаємо, причиною виникнення відповідних психічних станів, як правило, таких, що не вербалізуються і, отже, не усвідомлюються, але тим чи іншим чином все ж таки впливають на *модальність настрою*, породжуючи відповідний йому хід думок.

Виходячи з того, що людина мислить про зміст значущих подій, а континуум значущих подій у певному проміжку часу розглядати як певний «особистісно значущий текст», в якому вона розповідає про те, що становить смислову канву її існування в цьому проміжку, то можна отримати відомості про його суб'єктивну раціональність з притаманним їй екзистенційним змістом.

Кожна подія відрізняється від рутинних обставин (самообслуговування, побут тощо) своєю належністю до системи уявлень індивіда про належне та особистісне цінне. Саме ці уявлення не тільки є змістовною характеристикою особистості, вказуючи на її оціночні ставлення до дійсності, але і служать відправною точкою в зображенні рушійних сил її поведінки й, отже, розвитку — діалектичних протиріч між суб'єктивно значущим, цінним, бажаним, з одного боку, та об'єктивно отриманим результатом, з іншого. Кожне протиріччя не тільки викликає відповідне переживання того чи іншого ступеня інтенсивності, але і спонукає індивіда до внутрішньої мовленнєвої активності, в якій він немов переводить отримане в площину бажаного, супроводжуючи цей перевід відповідними емоційними нюансуваннями.

В окремих особливо значущих випадках, що належать, наприклад, до сфери любовних взаємовідносин, дисонанс між бажаним і дійсним проявляється в різних зразках віршування, в яких автор за допомогою системи образів та відповідних їм «авторських» символів

прагне не просто вербалізувати свої почуття, але і відтворити подію, виділяючи в ній найбільш яскраві фрагменти, які, на його думку, найбільш яскраво повно виявляють його емоційний стан.

Але хоч би що там було, протиріччя між бажаним, очікуваним, з одного боку, і фактичним, з іншого, є спонукою до відновлення шуканої рівноваги хоча б у плані суб'єктивної реальності. У тих випадках, коли сказане стосується особистісно значущих ситуацій, що зачіпають моральні почуття людини (почуття обов'язку, гуманність, доброзичливість, любов, дружба, патріотизм тощо), пов'язані з переживанням свого Я у всій повноті його проявів, з'являється прагнення не тільки до досить постійного думання, але і постійного оповідання про це, адресованого різним особам. Саме така мовленнєва активність (внутрішня, зовнішня) протягом деякого, досить тривалого проміжку часу може бути розглянута не тільки як інтернальна/екстернальна текстова діяльність індивіда, але і як *вербально-смысловая основа його суб'єктності*.

На нашу думку, основу такої континуальної дискретної текстової діяльності, в якій наратор оповідає і собі, й іншим про суб'єктивно значущі події, утворюють: а) зовнішня (фактологічна) канва події; б) її трактування оповідачем; в) психічний стан оповідача взагалі й в момент оповіді зокрема.

Відправною точкою, як ми вважаємо, в будь-якому акті оповідання є узагальнена картина тієї чи іншої події, в якій оповідач розставляє відповідні акценти, згідно з його власним розумінням подієвої канви, в заломленні стосовно до свого власного Я. Сукупність таких картин щодо подібних подій ми та позначаємо терміном «буттєві концепти».

Зі сказаного випливає, що буттєві концепти є внутрішнім «літописом» людини, в якому відбивається її суб'єктна буттєва сутність, яка існує на перетині бажаного і фактичного. Кожен момент цього «літопису» пов'язаний з досить визначеним психічним станом, викликаним самовідображенням людини у зв'язку з її участю в тій чи іншій події. Отже можна, звернувшись до особливостей авторської мови (Люшер, 1995), визначити не тільки подієву канву, але й особливості мовної особистості автора (Караулов, 1987).

З метою визначення дисонансу між фактичним та бажаним, що у найбільшій мірі відтворює психологічну суть буттєвості, що пере-

живається людиною, ми звернулися до ідеї про можливість використання психолінгвістичних ознак авторської мови для визначення особливостей асоціативних процесів, які так чи інакше вказують на найбільш стійкі особистісні властивості, емоційні й функціональні стани автора тексту.

Згідно з таким задумом, необхідно було показати наявність зв'язку між подієвою канвою тексту, його змістовним тлумаченням і прихованим психологічним змістом, відповідним суб'єктивним переживанням автора. Ми задалися питанням, чи є взагалі цей психологічний підтекст, який виступає психологічною основою для створення поетичного твору? Якщо він є в даному випадку, то він має бути й у разі реплік у діалозі, у тексті-дискурсі тощо.

Вихідним пунктом у наших міркуваннях було припущення про можливість застосування методики колірних виборів (тест Люшера) для аналізу психологічних особливостей автора літературного твору. Теоретичною основою слугували положення про: а) спонтанність появи у свідомості звукових комплексів при реалізації мовного задуму (О. Г. Баїндуршвілі); б) існування зв'язків між звуками мови та колірними асоціаціями (О. Г. Баїндуршвілі, С. В. Воронін, О. П. Журавльов, А. Н. Журинський).

Наша ідея полягала в наступному. Суб'єктивна перевага колірних стимулів у тесті Люшера вказує на деякі індивідуальні особливості, що співвідносяться з *цілями* особистості, *способами* їх досягнення, *потребами* і т. ін. Якщо вважати звуко-колірні асоціації літературного твору адекватними стимульному матеріалу тесту Люшера, що містяться в тексті, то на підставі колірних переваг можна судити про психологічні особливості його автора. Висунуте припущення можна вважати вірним, якщо при такому аналізі виявиться збіг відомого про життя автора і отриманого за допомогою методики колірних виборів.

В якості об'єкта аналізу були взяті три вірші А. С. Пушкіна, присвячені Є. К. Воронцовій. Вірш «Кораблю» написано у зв'язку з відплиттям Є. К. Воронцової з Одеси в Крим 14 червня 1824 року.

Морей красавец окрыленный,
Тебя зову — плыви, плыви
И сохрани залог бесценный
Мольбам, надеждам и любви.

Вірша «Пускай увенчанный любовью красоты» створено у серпні 1824 року, коли Пушкіна вислали з Одеси до Михайлівського, як сподад про Є. К. Воронцову.

Пускай увенчанный любовью красоты
В заветном золоте хранит ее черты
И письма тайные, награда долгой муки,
Но в тихие часы томительной разлуки
Ничто, ничто моих не радует очей,

Вірш «Прощание» написано у 1832 році і присвячено Є. К. Воронцовій.

В последний раз твой образ милый
Дерзаю мысленно ласкать,
Будить мечту сердечной силой
И с негой робкой и унылой
Твою любовь вспоминать.

Для виконання нашого завдання тексти віршів вводилися в комп'ютер і транскрибувались. Результати транскрибування піддавалися звуковій експертизі за допомогою спеціальної програми (Санжаров, Финьков, 1991) і виводилися на друк у вигляді списку кольорів, розташованих в порядку зменшення відсоткового вмісту кожного кольору в тексті (Велитченко, Финьков, Цепенюк, 1995). Ця процедура дала такі колірні ряди:

- «Кораблю» (зображується палкість любовного почуття, відчуття щастя, надія на те, що розлука буде недовгою) — червоний, зелений, синій, сірий, чорний, коричневий, фіолетовий, жовтий; вказують на те, що у психологічному стані автора на момент написання цього твору були присутні переживання: а) вимушеності компромісної поведінки; б) тимчасової відмови від реалізації деяких намірів; в) відходу від міжособистісних контактів у світ власних переживань;

- «Пускай увенчанный любовью красоты» (образ томливої розлуки, безумної, але безнадійної любові) — зелений, синій, сірий, фіолетовий, жовтий, червоний, коричневий, чорний; для психологічного стану автора характерно: а) потреба в спокої, підбадьоренні, позбавленні від стану незадоволеності; б) побоювання труднощів у реалізації власних намірів і розширення сфери діяльності; в) протест проти заборон та небажаних обмежень;

- «Прощание» (мотив вічної розлуки та безповоротно втраченого кохання) — червоний, синій, зелений, фіолетовий, сірий, жовтий, чорний, коричневий. Психологічний аналіз свідчить про: а) тенденцію до стримування безпосередніх реакцій, яскравих емоційних сплесків; б) потребу розпоряджатися своєю долею (переживання «нареченого тридцятирічного»).

Для того, щоб переконатися в правильності наших тлумачень, ми зверталися до даних, в яких описувалися ситуації, що передували написанню того чи іншого твору. Таким чином, аналіз відбувався за схемою: текст твору — літературознавче тлумачення тексту — визначення психологічного стану.

У цілому створення художнього образу є суб'єктивний аналіз репрезентативних образів, пов'язаних з подією, формулювання на його основі суб'єктивних думок про факти, події минулого, перерозподіл ознак відповідно до їхньої суб'єктивної вагомості.

Головна ідея художнього твору («червона нитка») зазвичай подається у першому рядку, викликає певні асоціації у зв'язку з нею, на яких надбудовуються інші, які у той чи інший спосіб пов'язані з головною ідеєю. На перший погляд складається враження, що рядки виникають ніби самі по собі. На нашу думку, у даному випадку ми маємо справу з інтуїтивним відтворенням суб'єктивного переживання автором ситуації, яка справила на нього незабутнє враження.

Саме такі переживання були нами визначені за допомогою комп'ютерного фоно-семантичного аналізу поезій А. С. Пушкіна — палкість любовного почуття, відчуття щастя, надія на те, що розлука буде недовгою («Кораблю»); потреба в позбавленні від стану незадоволеності, протест проти небажаних обмежень («Пускай увенчанный любовью красоты»); стримування безпосередніх реакцій, яскравих емоційних сплесків («Прощание»).

Саме «вербалізація суб'єктивних істин», яка відбувається на тлі лексико-семантичної системи індивіда, як приписування ознак значущим елементам ситуації активності, що визначають ставлення індивіда до них та особливість його вираження, є основою створення художнього образу. У процесі створення такого образу відбувається те, що Мартін Гайдеггер схарактеризував як вплив мовної системи на висловлювання («мова говорить людьми»), де вже сказане викликає ті чи інші мовні асоціації (зокрема рими), які автор відбирає згідно із

загальною ідеєю твору. Останні, у свою чергу, викликають вже інші асоціації й так далі.

Відбір лексико-семантичних засобів здійснюється автором відповідно до загальної «емоційної тональності» задуму. «Істина буття», на думку Гайдеггера, найбільш повно відбивається у творчості поетів, що спонукало його до вивчення поезій Фрідріха Гельдерліна, Райнера Марія Рільке, Георга Тракля.

«Істина буття» — явище індивідуальне, особистісне, суб'єктне. Так, наприклад, у Гельдерліна вона міститься у безнадійній і пристрасній любові до Сюзетт Гонтар, яку він оспівував у своїх творах під ім'ям Діотіми.

Молодость невозвратима,
Но поэзии цветы
Вновь раскрылись, Диотима,
В час, когда явилась ты.

Я молчал в немой печали,
Но сверкнул мне образ твой,
И, как прежде, зазвучали
Гимны радости живой.<...>

У Райнера Марія Рільке вона постає поєднанні музики, поезії та живопису.

Ночь залегла в глубинах парка,
и звезды кротко светят нам;
луны серебряная барка
плывет к далеким берегам.

Фонтан рассказывает сказку,
как будто грезит наяву, —
почти без звука, глухо, вязко
упало яблоко в траву <...>

Віршам австрійського поета Георга Тракля притаманне трагічне світовідчуття, звернення до тем смерті.

Корёжишься от каждой боли ты,
бросает в дрожь мелодий разnobрод
шепё от арфы — это, сердце, ты,
из чьей тоски большой цветок растёт.

Как погасить, убийца и вампир,
последнюю искру в душе он смог,
как он разбожествлен, этот грубый мир,
как шлюха мерзок, болен и убог <...>

Із наведеного випливає висновок про «істину буття» як певне суб'єктне явище, в якому представлено переживання тих чи інших подій, що забарвлено особливостями власного емоційно-динамічно-го патерну та лексико-семантичної системи.

На омріяну абсолютну «істини буття» накладають відбиток окремі «індивідуальні істини». Ті, у свою чергу, відчувають вплив з боку «істин континууму ситуацій», з яких і складається життєдіяльність людини. Отже кожен поетичний твір базується на переживанні певного протиріччя між об'єктивним (наявним) та суб'єктивним (бажаним), що й утворює відповідний психологічний підтекст.

Висновки. Підсумовуючи наведене, вважаємо за необхідне зробити такі висновки. По-перше, буттєві концепти являють собою генералізацію феноменології суб'єктної буттєвості — континуальної активності в предметному, предметно знаковому, соціальному середовищі, яка існує як континуум складних образів, що містять ознаки *споглядання* (фактично дане) та *оцінювання* за ознакою бажаності (те, що є бажаним). По-друге, буттєві концепти є узагальненою характеристикою типових ситуацій власної життєдіяльності, що утворює суб'єктний зміст його буття як особистості. По-третє, присутність у буттєвих концептах протиріч між фактичним і бажаним є причиною відповідного психологічного підтексту, в якому присутня бажаність того, що малюється уявою відповідно до стану, який переживається особою. По-четверте, буттєві концепти є не тільки проявом відображувальної та породжувальної функцій свідомості, але й у певній мірі наближаються до поняття екзистенції, в якому наголошується на ознаках *нестачі*, *неповного*, *незавершеного* існування, в яких присутні й розуміння, і тлумачення себе і світу.

ЛІТЕРАТУРА

Велитченко Л. К. Оппозициональная модель сознания. *Наука і освіта*. Одеса, 2002. № 2. С. 12–15.

Велитченко Л. К. Психологические основы педагогического взаимодействия: речевой аспект. Київ : Педагогічна думка, 1997. 160 с.

Велитченко Л. К. Структура субъектности. *Наука і освіта*. Одеса, 2004. № 6–7. С. 39–43.

Велитченко Л. К., Финьков А. В., Цепенюк И. А. Применение методики цветowych выборов (тест Люшера) для выявления психологических особенностей автора литературного произведения. *Национальное своеобразие культур и литератур*: сб. науч. сообщений. Измаил, 1995. С. 44–46.

Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / под ред. Д. Н. Шмелева. Москва : Наука, 1987. 263 с.

Кучинский Г. М. Психология внутреннего диалога : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Москва, 1990. 40 с.

Люшер М. Сигналы личности: Рольевые игры и их мотивы. Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. 173 с.

Санжаров Л. Н., Финьков А. В. Знает ли компьютер поэзию? *Журнал д-ра Добра*. 1991. № 3. С. 38–39.

Скалкин В. Л. Коммуникативно-информационная структура устноязычного текста и некоторые вопросы обучения речи. *Иностранные языки в школе*. Москва, 1974. № 6. С. 41–48.

Тузова М. Экзистенция. *Новейший философский словарь*. Москва : Книжный Дом, 2003. С. 1214.

Хьел Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 608 с.
Estes W. K. Classification and cognition. New York, Oxford : Oxford University Press, 1994. 282 p.

Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York : Basic Books. A Division of Harper Collins Publishers, 1993. 440 p.

Herrmann H. J. M., Kempen H. J. G. The dialogical self. San Diego; New York; Boston : Academic Press, Inc., 1993. 195 p.

Johnson-Laird P. N., Herrmann D. J., Chaffin R. Only connections: A critique of semantic networks. *Psychological Bulletin* / American Psychological Association. 1984. № 96 (2). P. 292–315.

Richardson J. T. E. Imagery and free recall. *Journal of verbal learning and verbal behavior*. Published by Elsevier Inc., 1974. № 13. P. 709–713.

Stipek D. The child in school. Developmental psychology : an advanced textbook. Third edition / ed. by Marc H. Bornstein, Michael E. Lamb. Hillsdale. New Jersey; Hove; London : Laurence Erlbaum Associates Publishers, 1992. P. 579–625.

Streek J. Gestures as communication II: The audience as co-author. *Research of language and social interaction*. Taylor & Francis, 1994. № 27. P. 239–267.

БЫТИЙНЫЕ КОНЦЕПТЫ КАК СУБЪЕКТНОЕ СОДЕРЖАНИЕ БЫТИЯ ЛИЧНОСТИ

Леонид Велитченко

доктор психологических наук, профессор кафедры теории и методики практической психологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, Украина

e-mail: leonidvelitchenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3786>

АННОТАЦИЯ

Теоретические изыскания по проблематике личности в плане определения ее интернального содержания, предусматривают обращение исследователей к переживанию человеком своей бытийной сущности в виде различных проявлений внутренней речевой активности. Цель статьи заключается в определении субъектной основы речевой деятельности индивида как континуального ментального сопровождения бытия его личности. Рассматриваются аспекты внутреннего говорения индивида с указанием на его собственную лексико-семантическую систему, содержащую в самом общем виде обозначения предметной, предметно знаковой, социальной среды. Со ссылкой на авторскую модель строения сознания утверждается, что бытийные концепты существуют в виде субъектной организации содержания соответствующей ситуации. Их обобщенная природа указывает на присутствие в них личностно значимых признаков, определяющих особенности субъективной рациональности. Отмечается влияние на бытийные концепты прошлого опыта, смысловых образований, перевод участников коммуникации в пространство собственной субъективной реальности, создание собственного смыслового поля. В бытийных концептах усматривается признак незавершенности бытия, что сближает их с понятием экзистенции. Рассматривая континуум значимых событий как смысловую канву его существования в определенном промежутке времени, можно получить сведения о его субъективной рациональности человека с присущим ему экзистенциальным содержанием. Утверждается, что бытийные концепты являются внутренней «летописью» человека, в котором отражается его субъектная бытийная сущность, существующая на пересечении желаемого и фактического. На примере установления определенного соответствия звуко-цветовых ассоциаций литературного произведения и стимульного материала теста Люшера аргументируется возможность использования цветowych предпочтений для суждения о психологических особенностях его автора. Формулируется общий вывод о бытийных концептах как о переживании континуума собственного бытия.

Ключевые слова: бытийный концепт, личность, сознание, субъектность, методика цветowych выборов, субъектная основа речевой деятельности.

EXISTENTIAL CONCEPTS AS SUBJECTIVE CONTENT OF THE INDIVIDUAL'S PERSONALITY EXISTENCE

Leonid Velitchenko

Doctor of Psychology, Professor at the Department of Theory and Methodology of Practical Psychology, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine
e-mail: leonidvelitchenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3786>

SUMMARY

Theoretical research on the problems of the individual in the discovery of its internal content, provide treatment researchers to the experience of a man, his/her existential essence as different manifestations of inner speech activity. The purpose of the article is to determine the subject basis of speech activity of an individual as a continuous mental support of his/her personality. There are aspects of the internal speech of the individual with the indication of his/her own lexical-semantic system that contains in its most General form a semantic unity specific, subject-specific symbolic, social environment.

With reference to the author's model of the structure of consciousness, it is argued that existential concepts exist in the form of subjective appeal to the content of the relevant situation. Their generalized nature indicates the presence in them of personally significant features that determine the features of subjective rationality. It provides influence on the existential concepts of past experiences, conceptual structures, translation of the communication parties in the private space of subjective reality, creating its own semantic field. The sign of incompleteness of being is seen in the existential concepts, which brings them closer to the concept of existence. Considering the continuum of significant events as the semantic canvas of its existence in a certain period of time, it is possible to obtain information about its subjective rationality of a person with its inherent existential content. It is argued that the existential concepts are the internal «chronicle» of a man, which reflects his/her subjective being, existing at the intersection of the desired and the actual. On the example of establishing a certain correspondence between the sound and color associations of a literary work and the stimulus material of the Lusher test, the possibility of using color preferences for evaluating the psychological characteristics of its author is argued. The general conclusion about the existential concepts as about the experience of the continuum of one's own existence is formulated.

Key words: *existential concept, personality, consciousness, subjectivity, method of color choices, subjective basis of speech activity.*

REFERENCES

Velitchenko, L. K. (2002). Opozitsionalnaia model soznaniia [Oppositional Model of Consciousness]. *Nauka i osvita — Science and Education*, 2, 12–15 [in Russian].

Velitchenko, L. K. (1997). Psikhologicheskie osnovy pedagogicheskogo vzaimodeistviia: recevoi aspekt [The Psychological Basis of Pedagogical Interaction: Speech Aspect]. Kyiv: Pedagogichna dumka [in Russian].

Velitchenko, L. K. (2004). Struktura subiektnosti [The Structure of Subjectivity]. *Nauka i osvita — Science and Education*, 6–7, 39–43 [in Russian].

Velitchenko, L. K., Finkov, A. V., & Tsepeniuk, I. A. (1995). Primenenie metodiki tsvetovyykh vyborov (test Liushera) dlia vyivleniia psikhologicheskikh osobennosti avtora literaturnogo proizvedeniia [The Use of Color Choices Techniques (Lüscher test) to Identify Psychological Characteristics of an Author of a Literary Work]. *Natsionalnoe svoebrazhie kultur i literatur — National identity of cultures and literatures*, (pp. 44–46). Izmail [in Russian].

Karaulov, Yu. N. (1987). Russkii yazyk i yazykovaia lichnost [Russian Language and Language Personality]. D. N. Shmelev (Ed.). Moscow : Nauka [in Russian].

Kuchinskii, G. M. Psikhologiiia vnutrennego dialoga [Psychology of Inner Dialogue]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].

Lüscher, M. (1995). Signaly lichnosti: Rolevye igry i ikh motivy [Signals of Personality: Role-playing Games and their Motives]. Voronezh: NPO «MODEK» [in Russian].

Sanzharov, L. N., & Finkov, A. V. (1991). Znaet li kompiuter poeziiu? [Does a Computer Know Poetry?]. *Zhurnal d-ra Dobba — Dr. Dobb's Journal*, 3, 38–39 [in Russian].

Skalkin, V. L. (1974). Kommunikativno-informatsionnaia struktura ustnoiazychnogo teksta i nekotorye voprosy obucheniiia rechi [Communicative and Informational Structure of an Oral Text and some Issues of Speech Training]. *Inostrannyye yazyki v shkole — Foreign languages at school*, 6, 41–48.

Tuzova, M. (2003). Ekzistentsiia [Existence]. *Noveishii filosofskii slovar — The latest philosophical dictionary*. Moscow: Knizhnyi Dom [in Russian].

Hel, L., & Zigler, D. (2000). Teorii lichnosti [Theories of Personality]. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].

Estes, W. K. (1994). Classification and cognition. New York, Oxford: Oxford University Press.

Gardner, H. (1993). Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books. A Division of Harper Collins Publishers.

Herrmann, H. J. M., & Kempen, H. J. G. (1993). The dialogical self. San Diego, New York, Boston: Academic Press, Inc.

Johnson-Laird, P. N., Herrmann, D. J., & Chaffin, R. (1984). Only connections: A critique of semantic networks. *Psychological Bulletin*, 96 (Vols. 2), (pp. 292–315). Washington, DC: American Psychological Association.

Richardson, J. T. E. (1974). Imagery and free recall. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 13, 709–713.

Stipek, D. (1992). The child in school. Developmental psychology. Marc H. Bornstein, Michael E., & Lamb Hillsdale (Eds.). New Jersey, Hove, London: Laurence Erlbaum Associates Publishers.

Streek, J. (1994). Gestures as communication II: The audience as co-author. *Research of language and social interaction*, 27, 239–267.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2019